

რუსუდან სალინაძე

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები – პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები

სალიტერატურო ენა საერთოეროვნული ენაა. ის უნდა იყოს დახვეწილი, სრულყოფილი, ნორმირების ზუსტ პრინციპებზე დამყარებული სისტემა. მიუხედავად კონსერვატიულობისა, მას მუდმივი განახლება სჭირდება, რაც შეპირობებულია ენის ცვალებადობის პრინციპით. ხშირად არის ისე, რომ ენა იცვლება, ვითარდება, სალიტერატურო ენა კი ჩამორჩება ამ პროცესს. სწორედ ეს ხდება საზოგადოებისათვის ერთ-ერთი მიზეზი ნორმირებული, სტანდარტული ენის გაუცხოებისა ისეთ მიზეზებთან ერთად, როგორცაა ქვეყანაში ენის სახელმწიფო კანონისა და მაკონტროლებელი ორგანოების არარსებობა, სალიტერატურო ენის კანონების (ნორმების) უცოდინრობა, უცხოენოვანი მოძალეობა და მრავალი სხვა.

ქართული სალიტერატურო ენა საქართველოს სახელმწიფო ენაა. თუ გადავხედავთ ჩვენი ქვეყნის ისტორიას, დავრწმუნდებით, როგორ იბრძოდა ქართველი, რომ ენა მამულისა და რწმენისათვის არ დაეშორებინა. იყო პერიოდები, როცა პოლიტიკურად, კუთხე-კუთხე დანაწილებულ ქვეყანას ქართული ენა აერთიანებდა (შდრ. გ. მერჩულე: „ქართლად ფრიადი ქუეყანაჲ აღირაცხების...“); ერთ-ერთი მძიმე ხანა ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში იყო მე-19 საუკუნე, როცა აკრძალული იყო საქმისწარმოება ქართულად, დედაენაზე სწავლება და სხვა. „რადგან არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული ენაა, ამიტომაც ტლანქი ხელი უმეცარის მოხელეობისა ყველაზედ უწინარეს ენას მისწვდა. თუ რომელსამე მოხელის ხელს ამ შემთხვევაში აზრი რამ ამოქმედებდა, ეგ ის აზრი იყო, რომ სახელმწიფოს ერთიანობა შეუძლებელია იქ, სადაც ყველანი ერთსა და იმავე სახელმწიფო ენაზედ არ ლაპარაკობენ“, – წერდა ილია.

თანამედროვე რეალობიდან გამომდინარე, ქართული სალიტერატურო ენისადმი დამოკიდებულება (სახელმწიფოებრივ თუ საზოგადოებრივ დონეზე) არაერთგვაროვანია და არ შეესაბამება სახელმწიფოებრივი მოწყობის სტანდარტებს.

სახელმწიფოებრივ დონეზე დიდი ხანია ქვეყანაში არ არსებობს არც სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი სახელმწიფო კომისია და არც რაიმე ოფიციალური მაკონტროლებელი ორგანო. ამ თვალსაზრისით შეიძლება გავიხსენოთ მსოფლიოს რამდენიმე ქვეყნის, განსაკუთრებით ევროპულ სახელმწიფოთა (მაგალითად, საფრანგეთის, ინგლისის...) დამოკიდებულება სახელმწიფო ენისადმი.

„ევროპელებს კანონად მიღებული აქვთ, რომ, თუ ენა არ იცის, კაცს ფეხსაც არ შეადგმევენებენ იმ ხალხში, საცა მოხელეობას ჰნდომობს. მთავრობა, რასაკვირველია, მიაქცევს ყურადღებას ამ დიდ ნაკლს და ეცდება იგი ნაკლი თავიდან მოაშოროს მმართველობას და ყოველს მოხელეს მოსთხოვს იმ ხალხის ენის ცოდნას, რომელთა შორის სამსახურს ჰნდომობს“, – წერდა ილია ჭერ კიდევ მე-19 საუკუნის ევროპაში არსებული სანიმუშო წესის შესახებ:

რაც შეეხება თანამედროვე ქართული საზოგადოების დამოკიდებულებას სახელმწიფო ენისადმი, აქაც ჩნდება ბევრი პრობლემა, კერძოდ: ა) როგორია ეროვნული ცნობიერება და საზოგადოებრივი აზროვნება, შეგნება იმისა, რომ ენა ჩვენი ეროვნულობის ნიშანია და მას დაცვა, გაფრთხილება სჭირდება; ბ) როგორ იცის საზოგადოებამ სალიტერატურო ენის კანონები, ნორმები; გ) არის თუ არა სტანდარტული ენის ნორმები მტკიცედ ჩამოყალიბებული, ობიექტურ პრინციპებზე დამყარებული და სხვა.

ამათგან მნიშვნელოვანია საკითხი იმის შესახებ, რამდენად მყარია თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, როგორია მიმართება ცოცხალ მეტყველებასა და ენა-იდეალს შორის.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები დიდი ხნის დადგენილია. შეიძლება ითქვას, რომ დღეს ჩვენ გვაქვს ერთი საუკუნის ნორმები, რომლებიც ემყარება წინა საუკუნის 20-30-იან წლებში ქართველ ენათმეცნიერთა თავდადებული შრომისა და ძიების შედეგად შემუშავებულ ნორმირების პრინციპებს. ენის შინაგანგვითარების კანონიდან გამომდინარე, დრომ ბევრი რამ შეცვალა ქართულში. ფორმათა ძიებისა და დამკვიდრების პროცესში ენის სისტემის სხვადასხვა რგოლში, დიდი ხანია, გაჩნდა ახალი მოვლენები. სიახლეები აისახა ცოცხალ მეტყველებაშიც.

გარდა იმისა, რომ თანამედროვე ეტაპზე აშკარად გამოიკვეთა წინააღმდეგობა სალიტერატურო ენასა და ცოცხალ მეტყველებას შორის, პრობლემურია ზოგი რამ თვით თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებშიც. კერძოდ:

1) ზოგჯერ ნორმირებისას გატარებული არ არის ერთი პრინციპი. ასეა, მაგალითად, თანდებულ- და ზმნიზედადართულ ფორმათა შემთხვევაში: თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა მიხედვით, ერთი მხრივ, მართებულად არის მიჩნეული ფორმები **ს-ს** გარეშე: **ჩემკენ, ჩემ წინაშე, ჩემ წინ, ჩემ მიერ...**

მეორე მხრივ კი, გამართლებულია სანიანი ფორმები: **ჩემს იქით, ჩემს შემდეგ...** სასაუბრო ენამ კარგად გამოხატა მისწრაფება უნიფიკაციისაკენ, სისტემურობისაკენ, რის შედეგადაც ცოცხალ მეტყველებაში გაჩნდა (გავრცელდა კიდევ) ფორმები: **ჩემსკენ, ჩემს წინაშე, ჩემს წინ, ჩემს მიერ** (თან. ქართ. სალიტ. ენის ნორმები, 1986, 123);

2) ზოგჯერ ნორმებში დაშვებულია პარალელიზმი. მაგალითად, თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებით თანაბარუფლებიანი, კანონიერი ფორმებია: **ვკითხე || ვჭკითხე, ვგავარ || ვჭგავარ, ვძულვარ || ვსძულვარ, მოვწონვარ || მოვსწონვარ, მივჩერებივარ || მივსჩერებივარ, შევცილებივარ || შევსცილებივარ, მოვთხოვე || მოვსთხოვე, მოვტაცე || მოვსტაცე...** (იქვე, 201). პარალელიზმი, ვარიანტები ენის განვითარების გარკვეულ ეტაპზე, ვიდრე გამოკვეთილი არ არის ნორმა, აუცილებელიც არის, მაგრამ ქართულში უკვე გამარტივებულია ეს ფორმები. წერითსა თუ ზეპირ მეტყველებაში დამკვიდრებულია უსანო **ვკითხე, ვგავარ, მოვთხოვე...** ზმნები. ეს უნდა აისახოს სალიტერატურო ენის ნორმებშიც;

3) ენაში, საერთოდ, ძლიერ მოქმედი პრინციპია ფორმათა სემანტიკური დიფერენციაციის პრინციპი, რაც, ჩვენი აზრით, არ არის სათანადოდ გამოკვეთილი დღეს არსებულ ნორმათა დადგენის პრინციპებში. მაგალითად, თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმირების პრინციპთაგან ერთ-ერთი ეხება მოცილე ანუ პარალელურ ფორმებს. მოცემულია ოთხი წესი (კანონი). მეოთხე (**დ**) წესის მიხედვით, თანაბარ პირობებში უპირატესობა უნდა მიენიჭოს მნიშვნელობის მიხედვით უფრო ნათელ ფორმას. მიგვაჩნია, რომ აქ შეიძლება დაემატოს ახალი პუნქტი (**ე**), რომელიც ჩამოყალიბდება ასე: „...**გამართლებულია ფორმათა სემანტიკური დიფერენციაციის პრინციპით**“ (რ. სალინაძე, 2007, 82).

ამ პრინციპის უგულებელყოფაც ქმნის ზოგჯერ პრობლემას. ამის ერთ-ერთი საყოველთაოდ ცნობილი მაგალითია **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნის ზმანთა I თურმეობითში **-ია** დაბოლოების გაჩენა: **დამინატავს – დამინატია, დამიბამს – დამიბაია...** უნიფიკაციის პრინციპით ცოცხალ მეტყველებაში უკვე მომხდარია ფორმათა გაერთმნიშვნელობა, საბოლოო ჯამში კი – ფორმათა სემანტიკური დიფერენციაცია. რამდენიმე ზმნა (ვგულისხმობთ **კლავს – აკლებს** ტიპის ზმნებს – შ. აფრიდონიძე) ვერ არღვევს სისტემას. მათთანაც სწორედ ფორმათა სემანტიკური დიფერენციაციის პრინციპის მოშველიებით შეიძლება დავუშვათ გამონაკლისი: I თურმეობითში **კლავს – აკლებს** ტიპის ზმნებს შეუნარჩუნდეს **-ავ, -ამ** დაბოლოებები.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებში არსებული წინააღმდეგობრივი ვითარება მაჩვენებელია იმისა, რომ ზოგჯერ ნორმა ჩამორჩება ენის განვითარებას. ცოცხალი მეტყველების ფაქტები, ახალი ენობრივი მოვლენები უთუოდ უნდა აისახოს სალიტერატურო ენის ნორმებშიც.

პრობლემათა მოგვარების მრავალი გზა არსებობს, მაგრამ მათ შორის მთავარია ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა

დამდგენი სახელმწიფო კომისიის შექმნა და ახალი ნორმების შემუშავება. ენის კანონთა დამდგენისას უნდა გამოირიცხოს სუბიექტურობა, ცალმხრივი მიდგომა ენობრივი საკითხებისადმი. აუცილებელია ენობრივი სიახლეების დანახვა არა მხოლოდ დედაქალაქიდან, არამედ სრულიად საქართველოს მასშტაბით, რეგიონებიდანაც. ამგვარი კვლევის აუცილებლობას გრძნობდა აკაკი შანიძე, რომელიც წერდა 1967 წელს: „ამ ჩვიდმეტიოდე წლის წინათ ორ ქართული ენის სპეციალისტს, რომელთაც ევალეზოდან ზრუნვა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებისათვის, მეგობრულად ვსთხოვდი: მოდი, ერთი კარგი საქმე ვქნათ: გავარიდოთ თავი თბილისის და სადმე მყუდრო ადგილას წავიდეთ საგანგებო მიზნით – ენის ნორმების დასამუშავებლად. სამი კაცი სამიოდე თვის განმავლობაში ძირითად სადავო საკითხებს კარგად დავამუშავებთ-მეთქი. ეს დაიბეჭდება პროექტის სახით, რომელიც შემდეგ საჯარო განხილვის საგანი გახდება და სათანადო შესწორებათა შემდგომ დამტკიცდება კიდევ ზემდგომი ორგანოს მიერ. ამით ფართო მასებს მიეცემა სახელმძღვანელო წიგნი-მეთქი. გაეხარდება ხალხს, ხელისუფლებას, ქართველ მწერლებს და ქართული ენის მეგობრებს-მეთქი. რატომღაც ეს ვერ მოხერხდა...“

თითქმის ნახევარი საუკუნე გავიდა იმ დღიდან, რაც დიდმა ქართველმა მეცნიერმა თავისი გულისწყვეტა გაანდო მკითხველს. ეს სიტყვები დღეს ანდერძივით ჟღერს და მემკვიდრეებს მის ასრულებას ავალდებულებს.

მაშასადამე, სახელმწიფო ენის კანონის მიღება, სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი სახელმწიფო კომისიის შექმნა, კომისიის საქმიანობაში სათანადო გამოცდილების მქონე სპეციალისტთა ჩართვა, საქართველოს კუთხეებში არსებული საერთოენობრივი სიტუაციის გათვალისწინებით ენობრივი სიახლეების, ცვლილებების აღნუსხვა შესაძლებელს გახდის თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის თვალსაზრისით არსებული პრობლემების მოგვარებას, რაც, თავის მხრივ, განამტკიცებს საზოგადოების დამოკიდებულებას სახელმწიფო ენისადმი.

დამოწმებული ლიტერატურა:

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, I კრებ., თბ., 1986.

რ. სალინაძე, 2007 – რ. სალინაძე, ნორმირების ერთი პრინციპისათვის: კრებ. ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა, თბ., 2007.

აკ შანიძე, 1979 - აკ შანიძე, სალიტერატურო ქართულის საჭირობო საკითხები, თბ., 1979.

Rusudan Saghinadze

**Standards of Contemporary Georgian Literary Language -
Problems and Ways of their Solution**

S u m m a r y

Standards of contemporary Georgian literary language have already been fixed. But something has changed in Georgian Language. Many phenomena have appeared in the process of form researching and strengthening.

The opposition is very clear between colloquial and literary language. In addition to this, there are some problems even in Georgian literary language. In particular: a) sometimes the same principle is not applied while setting standards. For example, on the one hand, the following forms are considered to be false without 's': **'chemken', 'chem tsinashe', 'chem tsin', 'chem mier'**... On the other hand, the forms with 's' is believed to be true: **'chems iqet', 'chems shemdeg'**... b) Sometimes the norms implies the parallelism: **'vkitkhe||vhkitkhe', 'vdzulvar||vsdzulvar', 'movtkhove||movstkhove', 'movtatse||movstatse'**... There are verbs without 's' in written and colloquial speech: **'vkitkhe', 'vdgavar', 'movtkhove'**.; In general the principle of forms semantic difference is very strong, that is not very highlighted in the principles of making standards.

There are many ways to solve the problems but it should be better to create the state committee that establishes the new standards of Georgian literary language.